

Eğrisi ve Doğrusuyla Türkiye Ekonomisi

Mustafa ÖZER*

Dünya Bankası sınıflamasına göre “üst orta gelir grubu” ülkeler arasında gösterilen Türkiye ekonomisi hem başardıkları hem de başaramadıkları ile sürekli ilgi konusu olmuş bir ekonomidir. Türkiye ekonomisinin bugün yaşadığı başta cari açık olmak üzere yüksek enflasyon, dış kaynak bağımlılığı, yüksek dış borç stoku gibi önemli yapısal sorunları; 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen neoliberal politika uygulamalarının kaçınılmaz birer sonucu olmuştur. Bugün yaşadığımız sorunlar büyük oranda neoliberal politikalar sonucu oluşan erken sanayisizleştirme sürecinin birer yansımalarıdır. Türkiye ekonomisinde sanayinin dışa bağımlılığı, kronik cari açıklar, cari açığın büyümenin temel belirleyicisi, ithalatın ise en önemli girdisi haline gelmesi bu sürecin eseridir. Bu süreçte en önemli rollerden birisini reel döviz kuru oynamıştır. Özellikle 1989 yılında 32 sayılı kararla sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi kararı deyim yerindeyse, Türkiye ekonomisinin ocağına ilk inciri dikmiştir. Başka incirler de vardır. Bunlar, AB ile olan gümrük birliği ve dahilde işleme rejimidir. Bunların kaçınılmaz sonucu olarak sanayimiz dışa bağımlı hale gelmiş; en büyük ihracatçı sektörümüz imalat sanayi girdi ve ara malı ithalatı olmadan üretemez hale getirilmiştir. Bu süreç sürekli cari açık veren, bu açıkları dış kaynakla finanse etmek zorunda kalan ve bu nedenle de sürekli dış kaynak gereksinimi olan bir ekonomi yaratmıştır.

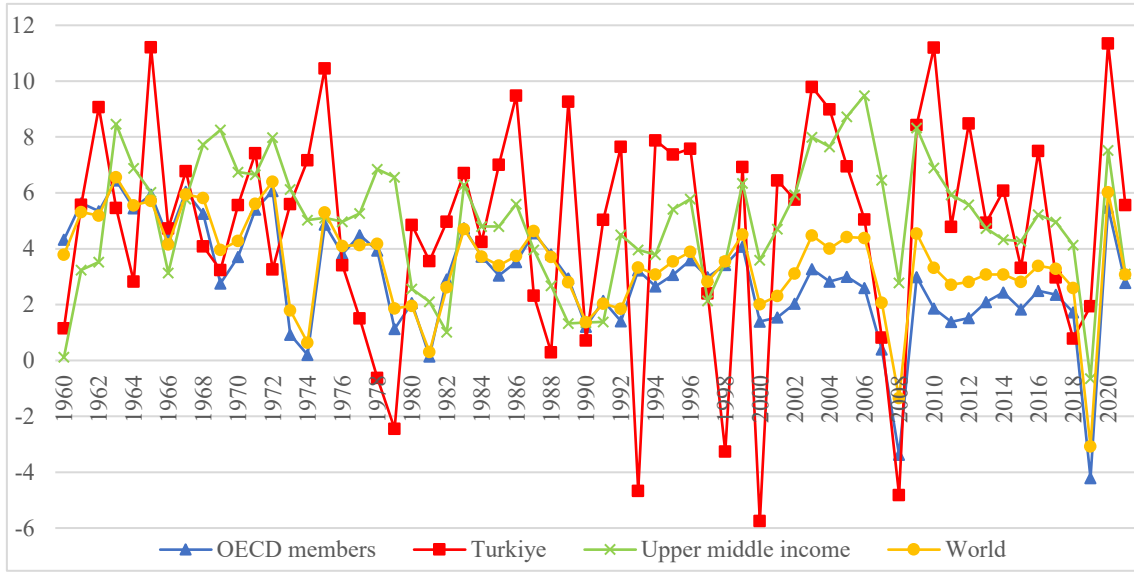
Türkiye ekonomisinin bu artan dış kaynak bağımlılığının önemli bazı yurt içi yansımaları olmuştur. Türkiye ekonomisi cari açık ve dış kaynak girişine dayalı olarak zaman zaman yüksek oranlarda büyümüştür. Ama bu zaman zaman ortaya çıkan yüksek oranlı büyüme dönemlerine karşın potansiyel büyümesi sadece **yüzde 4,76** düzeyinde kalan bir ülke olmuştur. Bu potansiyel büyüme ile bir türlü “orta gelir tuzağından” kurtulamamıştır. Çünkü hem son zamanlarda hızlı gelişen ülkeler hem de kendi akranlarıyla karşılaştırdığımızda Türkiye’de tasarruf/GSHY ve yatırım/GSYH oranları düşük kalmaktadır. Bu nedenle yüksek oranda büyüebilmek için gerekli olan kaynak dışardan sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kaynaklar da ağırlıklı olarak kısa vadeli sermaye girişleri ile finanse edilmektedir. Bu nedenle büyümeye spekülative yönlü büyüme demek yanlış olmayacaktır. Büyümenin bir diğer özelliği de istihdamsız olmasıdır. Bir başka deyişle büyümeye rağmen işsizlik hep iki haneli sayılarda kalmaktadır.

Türkiye ekonomisi ile ilgili doğru değerlendirmeler yapabilmek için doğru karşılaştırmalar yapmak gerekir. Örneğin; son yıllarda ortaya çıkan nispeten yüksek büyüme oranlarını, daha iyi değerlendirebilmek için dünya ortalamaları yanında Türkiye’nin de içinde bulunduğu üst orta gelir grubu ülkeler, yani akranlarıyla, karşılaştırmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Yaşadığımız enflasyonun ne kadar ciddi olduğunu ancak üyesi olduğumuz OECD gibi kuruluşların üye ülkeleri ve ortalaması ile karşılaştırarak yapabiliriz.

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, muozer@anadolu.edu.tr

Cari açığa dayalı spekülatif yönlü ve istihdamsız büyüme:

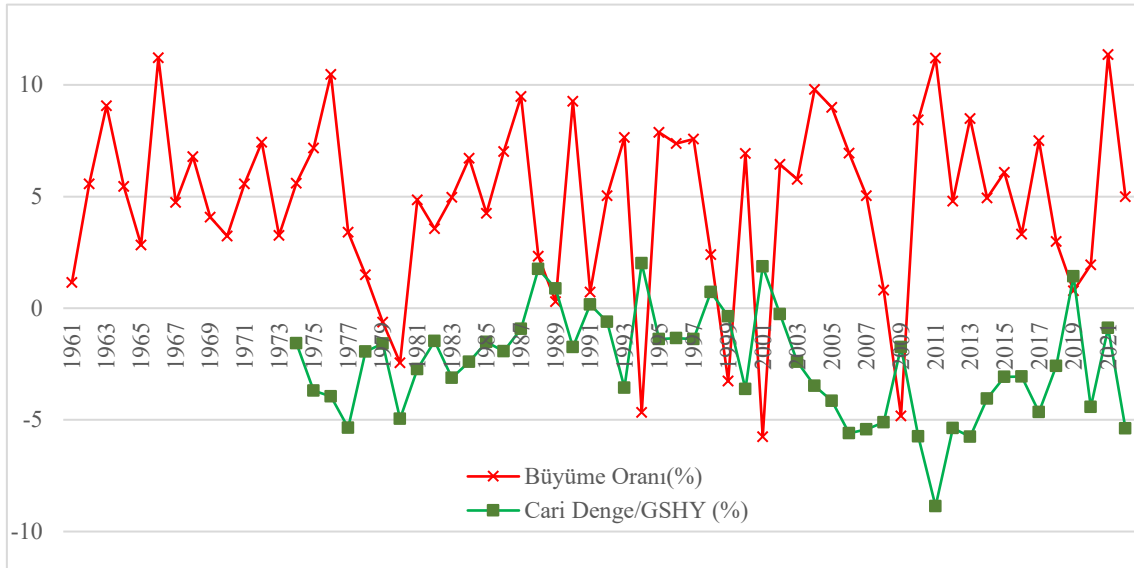
Şekil 1 Dünya Bankası verileri* kullanılarak üretilmiştir.

Şekil 1. Büyüme Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 1'den de rahatlıkla görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi birkaç dönem içerisinde bulunduğu üst orta gelirli ülkelere oranla daha fazla büyümüştür. Bu dönemler özellikle 1984-1996 ile 2008-2016 yılları arası ve 2020 yılıdır. Bu süreçte önemli daralmalar da yaşanmıştır. Bu büyümenin nasıl sağlandığı konusunda Şekil 2 bize önemli ipuçları vermektedir. Şekilde Türkiye'nin büyüme oranları ile cari denge/GSYH'nin gelişimi yer almaktadır.

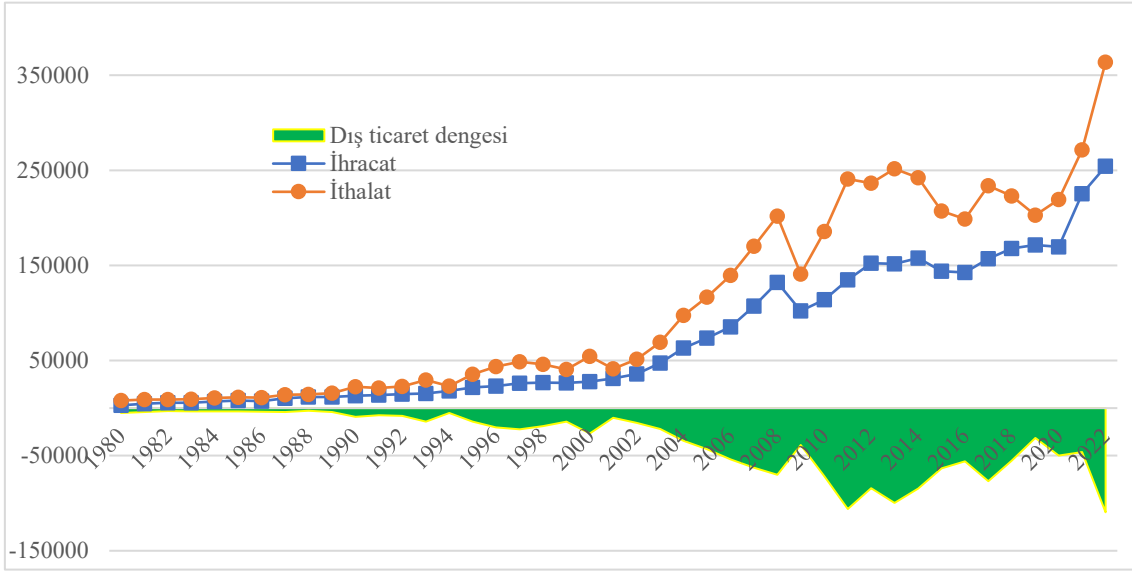
Şekil 2. Türkiye'nin Büyüme ve Cari Denge/GSYİH Oranları (1961-2022)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 2, özellikle 2002 sonrası dönemde cari açık ile büyüme oranları arasında çok yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani Türkiye ekonomisi cari açık verdiği zaman büyümüş, cari açığın azaldığı ve hatta fazlaya dönüştüğü yıllarda (2009 ve 2019 yılları) ise ya büyümemiş ya da çok düşük oranda büyümüştür. Tabii cari açık büyüme ilişkisini doğru anlayabilmek için büyümenin en önemli

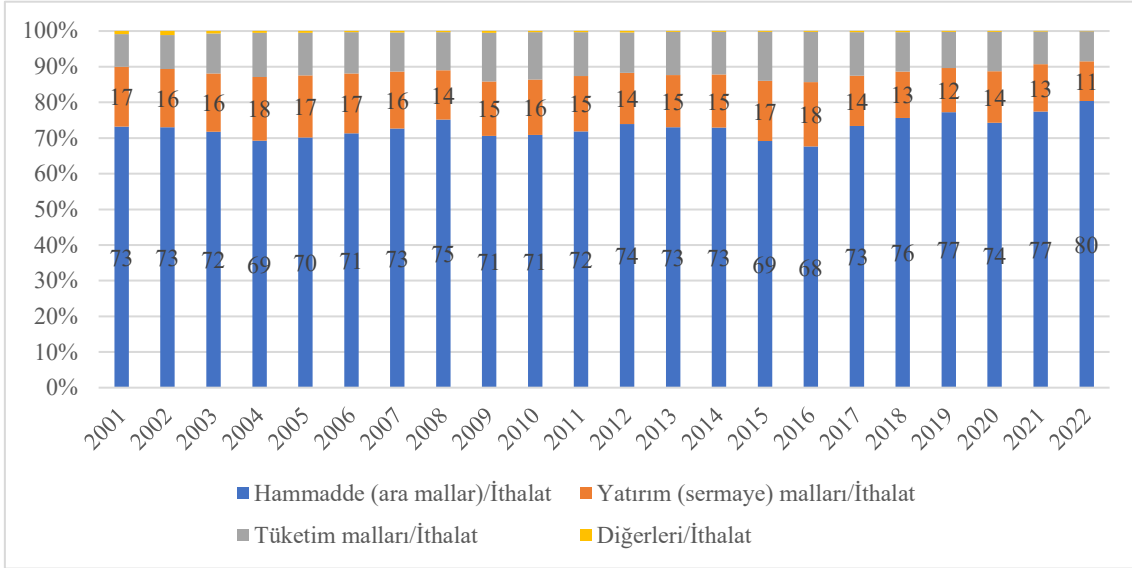
* <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.

girdisi olan ithalattaki gelişmelere de bakmak gerekir, çünkü cari açığın temelinde dış ticaret açıkları yatmaktadır. Şekil 3 bu durumu bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir.

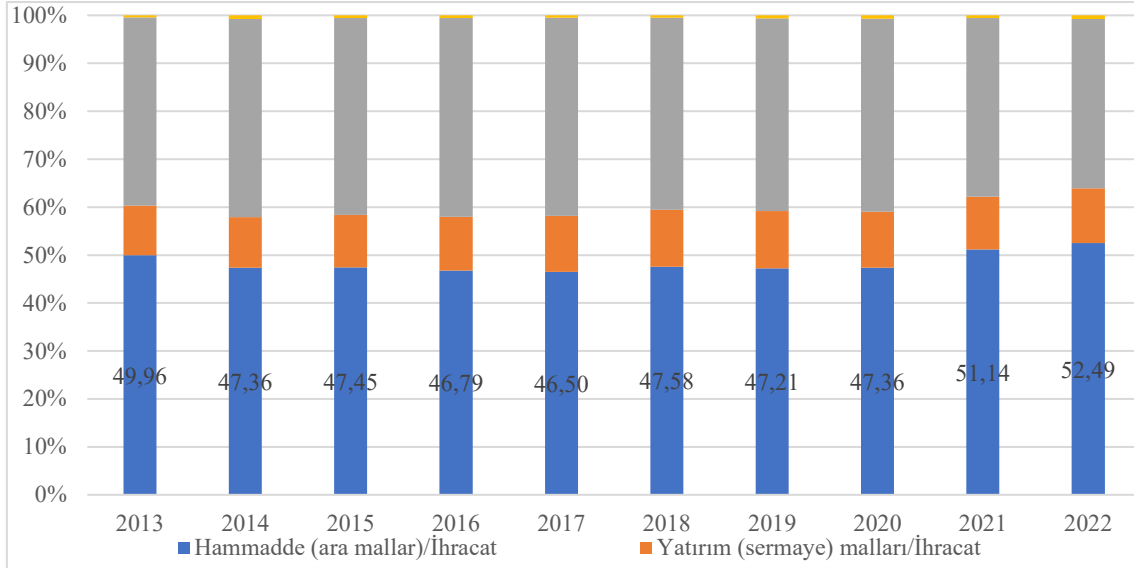
Şekil 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (1980-2022)
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Neden yoğun dış ticaret açığı verdiğimiz ise izleyen şekilleri incelediğimizde rahatlıkla görülecektir. Şekil 4 geniş ekonomik sınıflandırmalara göre, ithalatın yapısındaki gelişmeleri göstermektedir.

Şekil 4. Türkiye'nin Geniş Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İthalat Yapısı (2001-2022)
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 4 bize Türkiye'nin net bir girdi ithalatçısı ülke olduğunu göstermektedir. Toplam ithalatın yaklaşık %80'i girdi ithalatından oluşmaktadır. Dış ticaretimiz ve sanayimizle ilgili bu olumsuz gelişme ne yazık ki sadece ithalat ile sınırlı değildir. İhracat tarafındaki gelişmeler de Türkiye'nin giderek girdi ihraç eden bir ülke haline geldiğini göstermektedir. Şekil 5'te bu durum açık bir biçimde görülmektedir.

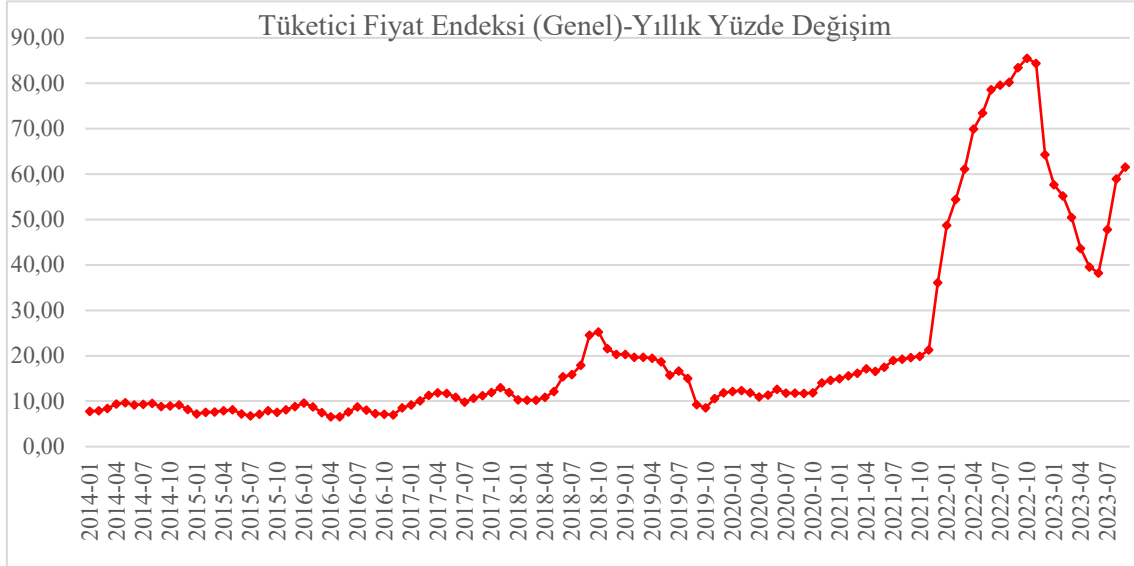

Şekil 5. Türkiye'nin İhracat Yapısı (2013-2022)
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Girdi ve aramalı ihracatının toplam ihracat payı 2022'de yaklaşık %52 olmuştur.

Atalet kazanmış bir enflasyon var:

Türkiye ekonomisinin belki en uzun soluklu ve en ciddi sorunlarının başında yüksek enflasyon gelmektedir. 1970'lerin ikinci yarısında başlayan yüksek enflasyon sorunu 2021 sonu itibariyle yeniden en ciddi sorunlarımızın başında yer alır hale gelmiştir. Şekil 6, 2003 baz yılı TÜİK TÜFE'ye göre hesaplanan aylık enflasyon rakamlarının gelişimini göstermektedir.

Şekil 6. Türkiye'nin Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 6'dan da görüldüğü gibi Eylül 2021 sonrası uygulanan ekonomi politikaları uluslararası konjonktürün de etkisiyle çok yüksek oranlarda fiyat artışlarına neden olmuş ve Ekim 2022'de enflasyon oranı yüzde 85,51 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Daha sonrası baz etkisiyle gerileyen enflasyon, Temmuz 2023'ten itibaren tekrar artmaya başlamıştır. Aslında tek başına bu rakamlar bile Türkiye'de enflasyonun ne kadar yüksek olduğunu gösterse de OECD üyesi ülkelerdeki enflasyon oranları ile karşılaştırmak için ciddiyetini daha açık hale getirecektir. Tablo 1, Ağustos-Eylül 2023

döneminde OECD toplamı ile OECD üyesi ülkeler, Avrupa Birliği (27 ülke), Avro bölgesi (20 ülke), G7 ülkeleri, OECD üyesi Avrupa ülkeleri ve G20 ülkelerindeki enflasyon oranlarını vermektedir.

Tablo 1. Ülkelerin Enflasyon Oranları (%)

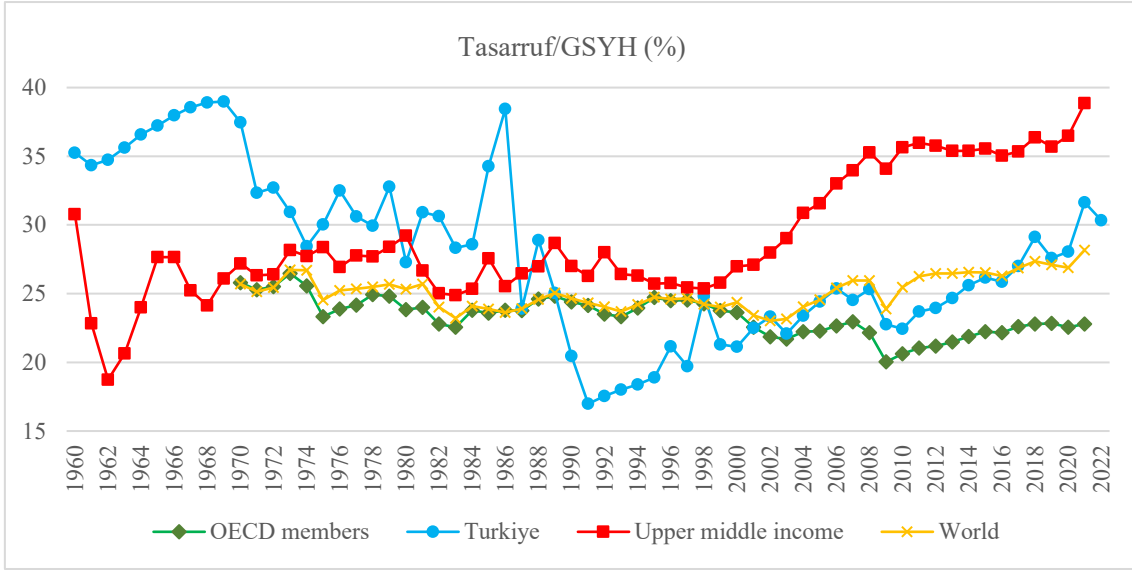
Ülke	Ağu.23	Eyl.23
Türkiye	58.9	61.5
Macaristan	16.4	12.2
Kolombiya	11.4	11.0
Polonya	10.1	8.2
Slovak Cumhuriyeti	8.8	8.2
İzlanda	7.7	8.0
Slovenya	6.2	7.4
Çek Cumhuriyeti	8.5	6.9
İsveç	7.5	6.5
İrlanda	6.3	6.4
Birleşik Krallık	6.3	6.3
Avusturya	7.4	6.0
Finlandiya	5.6	5.5
İtalya	5.4	5.3
Şili	5.3	5.1
Fransa	4.9	4.9
Almanya	6.1	4.5
Meksika	4.6	4.5
Estonya	4.6	4.2
Lüksemburg	4.2	4.1
İsrail	4.2	3.9
Kanada	4.0	3.8
Kore	3.4	3.7
Litvanya	6.2	3.7
Birleşik Devletler	3.7	3.7
Portekiz	3.7	3.6
İspanya	2.6	3.5
Norveç	4.8	3.3
Letonya	5.4	3.3
Belçika	4.1	2.4
İsviçre	1.6	1.7
Yunanistan	2.7	1.6
Danimarka	2.4	0.9
Hollanda	3.0	0.2
Avrupa Birliği- 27 ülke (01/02/2020'den itibaren)	5.9	4.9
Avro bölgesi (20 ülke)	5.2	4.3
G7	4.2	..
OECD- Avrupa	10.9	..
G20	6.3	..
OECD- Toplam	6.4	..

Kaynak: OECD verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Tablo açıkça Türkiye'nin uzak ara enflasyon şampiyonu olduğunu göstermektedir.

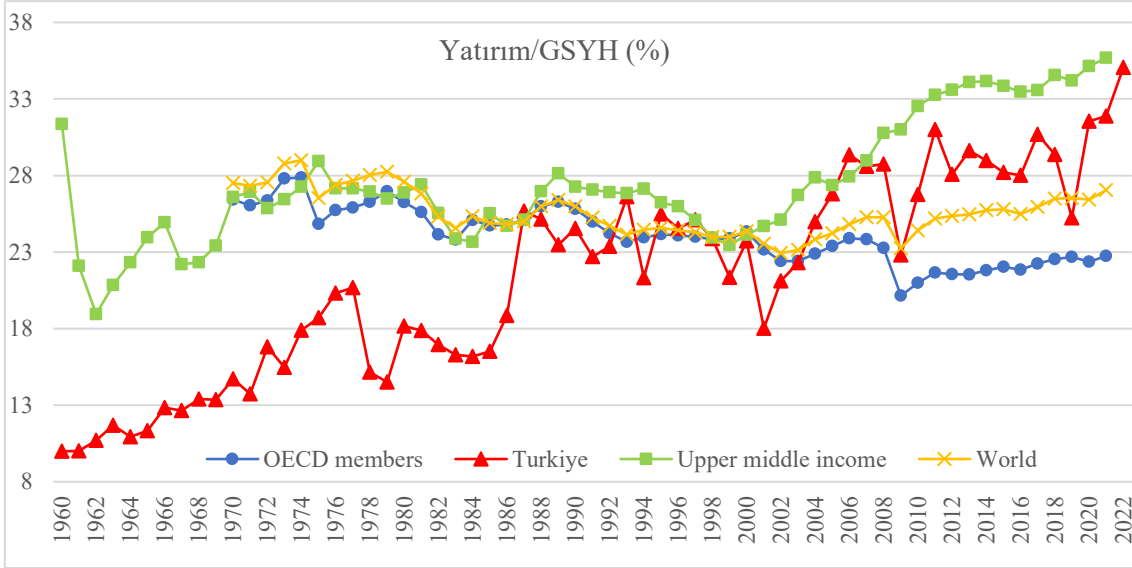
Bu yatırım/GSYH ve tasarruf/GSYH oranları ile bir üst gelir ligine çıkmak pek olası gözüküyor:

Türkiye ekonomisinin en temel sorunlarından birisi de kendi akranlarına ve hızlı büyüyen ekonomilere oranla düşük yatırım-tasarruf gelir oranlarına sahip olmasıdır. Bu nedenle potansiyel büyüme oranımız bir türlü arttırılamamaktadır. İzleyen iki grafik bu durumu çok açık bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Şekil 7. Türkiye'nin Tasarruf/GSYH Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 8. Türkiye'nin Yatırım/ GSYH Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 7 ve Şekil 8'den de görüldüğü gibi özellikle tasarruf/GSYH oranımız akran ülkelere göre oldukça düşüktür. Yatırım/GSYH oranında akran ülkeleri yakalamaya başlamışız ama bu da bize, yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, artan cari açık ve dışa bağımlılık olarak geri dönmüştür.

Bu yapısal sorunları çözmeden iç ve dış istikrar olamaz:

Türkiye ekonomisinde kalıcı iç ve dış istikrarı, yani fiyat istikrarı ile makro iktisadi istikrar ile dış dengeyi sağlamanın yolu öncelikle sanayinin dış bağımlılığının azaltılmasından geçmektedir. Bunun için acilen ülkenin net girdi ithalatçısı konumundan çıkarılması gerekir. Zaten ülkeyi girdi ihracatçısı konumundan çıkarmanın yolu da buradan geçmektedir. Maksat katma değeri yüksek mallar üretmekse, bunun için yeni bir sanayileşme, yeni bir eğitim politikası ile kurumsal düzeni daha iyi işleyen yeni bir sisteme gereksinim vardır. Bütün bunlar için de öncelikle Türkiye ekonomisini iyi analiz eden iyi çalışmalara gereksinim vardır.

Bu amaçlarla hazırladığımız bu özel sayıda Dr. Burhan DURGUN'un hazırladığı "Türkiye'de Finansal Gelişme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ticari Açıklığın İnsani Gelişmeye Etkisi: Genişletilmiş ARDL Yaklaşımı" çalışması ile açılışı yapıyoruz. Türkiye ekonomisinin önemli meselelerinin irdelendiği bu çalışmayı, ekonometrik bir yöntem ile Dr. Yunus KAYMAZ ve Doç. Dr. Ural Gökay ÇİÇEKLİ'nin kara limanları üzerine yaptıkları ilgi çekici çalışmaları "Kara Limanı Lokasyonlarının PROMETHEE Yöntemi ile Seçimi: Türkiye Örneği" izliyor.

Dünyada neoliberal iktisadın inkâr edilemez biçimde sorgulanmasına neden olan 2008-2009 Büyük Resesyona ardından Türkiye ekonomisine ampirik bir bakış sunan Dr. Veysel KARAGÖL'ün "Türkiye'de Küresel Finansal Kriz Sonrası Nakit İkamesinin Seyri: Markov Rejim Değişim Modelleri" başlıklı çalışmasını Dr. Funda DURGUN tarafından hazırlanan ve yine bir ampirik analiz olan "Türkiye'de Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Bağlantısının Analizi: Genişletilmiş NARDL Yaklaşımı" makalesi takip ediyor.

Dr. Abdulkadir Sezai EMEÇ ve Ahmet KOLUMAN ise "Doğrudan Yabancı Yatırım Çıktıları ile Ekonomik Kırılganlık Arasında Nedensellik: Sekiz Kırılgan Ekonomi Üzerine İnceleme" ile özel sayımıza katkıda bulunuyor. Siyaset Pazarlaması alanında yaptığı çarpıcı çalışma "Siyaset Markalamasının Türkiye'deki Örnekleri Üzerine Bir Araştırma" ile Dr. Sibel ORHAN'ın çalışmasının ardından, Dr. Fatma Pınar EŞSİZ ve Dr. Ayşegül DURUCAN'ın "Brüt Sabit Sermaye Oluşumunun ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Özelinde Ampirik Bir Analiz" çalışmaları yer alıyor.

Krizler, durgunluk ve enflasyon derken neredeyse unuttuğumuz mutluluk konusuna Dr. Mehmet POLAT Türkiye için yaptığı "Mutluluk Ekonomisi Üzerine Ölçek Geliştirme ve Uygulama" çalışması ile katkı sunuyor. Dr. Zerrin DÜRRÜ ve Dr. Gökhan KONAT ekolojik dengeyi Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülke grubu için ampirik biçimde analiz ettikleri çalışma ile "CIVETS Ülkelerinde Ekolojik Dengenin Stokastik Yakınsaması: Fourier Kantil Birim Kök Testi Yaklaşımı" özel sayıya katkıda bulunuyorlar.

Kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak sağlık konusuna kurumsal bir yaklaşım sunan Dr. Nida PALABIYIK, Dr. İbrahim YIKILMAZ ve Doç. Dr. Lütfi SÜRÜCÜ "Sağlık Kuruluşlarında İşe Adanmışlığı Teşvik Etme Yolları: Hizmetkâr Liderlik ve Örgütsel Adalet" çalışmaları ile özel sayıda yer alıyor. Sonrasında ise daralan iş piyasası pazarlama becerileri üzerine yaptığı "Konu Modelleme Analizi ile İş İlanlarında İstenilen Pazarlama Becerilerinin Araştırılması" başlıklı araştırma ile Dr. Aysel KURNAZ özel sayımıza katkı sunuyor.

Enerji arzının sürdürülebilirlik noktasında gündemden düşmediği bu günlerde Güntülü Özlem YÜKSEL ve Prof. Dr. Muharrem AFŞAR "Yenilenebilir Enerji Üretimini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Türkiye Örneği" başlıklı çalışmaları ile detaylı bir ampirik analiz sunuyorlar. Dr. Seher GÖKPINAR ise "Vergi Gelirinin Parasal ve Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye Örneği" çalışması ile maliye politikasının önemli aracı vergi gelirleri üzerine bir çalışma ile özel sayıya katkı sağlıyor.

Göç meselesinin uluslararası bir krize dönüştüğü son yıllarda, Türkiye'nin de yanı başındaki savaştan dolayı yoğun biçimde etkilemesi ile ilgili Dr. Şaban ÖZTÜRK ve Dr. Hüseyin SEVİNÇ "Suriye Politikasının Türkiye Siyaseti Üzerine Etkileri: 2000 Sonrası Dönem" çalışmasını hazırlamış ve bu önemli konuyu irdemişlerdir. Yine özellikle göç sonrası en yoğun göç alan şehirlerin başında gelen Kilis üzerine yaptıkları "Etnik Girişimcilik Üzerine Bir Değerlendirme: Kilis Kenti Örneği" çalışmaları ile Dr. Ömer Faruk İNCİLİ ve Dr. Deniz CENGİZ katkıda bulunmuşlardır.

"Yüzeysel Duygusal Emek Stratejisinin AFAD Yetkililerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Algılanan Sosyal Etkinin Rolü" çalışmaları ile Gül BİLEN ve İbrahim YIKILMAZ özellikle 6 Şubat Depremi sonrası çalışanların iş performansı üzerine bir çalışma ile özel sayıda yer almaktadır. Dr. Mehmet Selim DİKİCİ ve Prof. Dr. Mehmet Emin AKKILIÇ, Türkiye ekonomisinde büyük yeri olan sağlık turizmi alanında hazırladıkları "Algılanan Hizmet Kalitesi ile Davranışsal Niyetler Arasında Müşteri Memnuniyetinin Aracı Etkisi: Medikal Turistler Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışma ile

Özel sayıda yerlerini alırken bu sayının kapanış makalesini, özellikle Türkiye’de üretimi ve tüketimi yoğun olan çay için “Türkiye’de ay Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi” başlıklı çalışması ile Meryem AYTEKİN yapmaktadır.

Bu zel sayıda katkılarından dolayı yazarlarımız ve hakemlerimiz başta olmak üzere emei geçe herkese teşekkür ederiz.